ULUG‘BEK HAMDAMNING «OTA» ROMANIDA OTA OBRAZI TALQINI VA BADIIY PSIXOLOGIZM MUAMMOSI

Nayimova Nafisa Isomidinovna
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI 1-BOSQICH MAGISTRANTI

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada atoqli adib va adabiyotshunos olim Ulug‘bek Hamdamning «Ota» romani kontekstida bosh qahramon – Po‘lat ota obrazining ijtimoiy-falsafiy va ruhiy-badiiy talqini tadqiq etilgan. Asarda avlodlar ziddiyati, or-nomus masalalari, o‘zbek oilaviy tizimidagi an’anaviylik va zamonaviylik kolliziyasi badiiy psixologizm metodlari orqali tahlilga tortilgan. Kitobxon ongida «Ota haqmi yoki farzand?» degan ekzistensial savolning qo‘yilishi vauningestetikyechimiyoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ulug‘bek Hamdam, «Ota» romani, Po‘lat ota, badiiy psixologizm, avlodlar ziddiyati, or-nomus, milliy mentalitet,ekzistensialinqiroz.

Zamonaviy o‘zbek nasrida oilaviy arxetiplar va «Ota» romanining dolzarbligi

XXI asr o‘zbek romanchiligi inson tushunchasini ijtimoiy qoliplardan xoli tarzda, uning barcha ruhiy ziddiyatlari va ichki kolliziyalari bilan tasvirlash bosqichiga kirdi. Bu davr nasrida oila modeli va uning ustunlari hisoblangan shaxslar qismatini o‘rganish yetakchi tamoyillardan biriga aylandi. Taniqli adib Ulug‘bek Hamdamning 2020-yilda chop etilgan va keng jamoatchilik o‘rtasida jiddiy bahs-munozaralarga sabab bo‘lgan «Ota» romani aynan milliy oilaviy qadriyatlar va zamonaviy global dunyoqarash to‘qnashuvini tahlil qilgan asardir.

An’anaviy o‘zbek adabiyoti hamda xalq og‘zaki ijodida ota timsoli – mutloq hokimiyat, sadoqat, oilani himoya qiluvchi va adashmas donishmand arxetipi sifatida shakllangan. Biroq, bugungi kun voqeligida globallashuv, axborot asrining kirib kelishi va shaxs erkinligi tamoyillarining ustuvorlashuvi ushbu an’anaviy arxetipni jiddiy sinovlar qarshisiga qo‘ydi.

Ulug‘bek Hamdam ota obrazini yaratishda klassik ideallashtirish metodlaridan voz kechib, uni jamiyat va oila o‘rtasida arosatda qolgan, o‘z prinsiplari hamda otalik burchi yo‘lida fojiaviy inqirozlarga uchragan tirik inson qiyofasida gavdalantiradi. Shuning uchun ushbu romandagi ota obrazining konseptual asoslarini o‘rganish, uning badiiy-psixologik tabiatini tadqiq etish bugungi adabiyotshunoslik ilmi uchun nihoyatda dolzarb va muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Po‘lat ota obrazi: Milliy mentalitet, g‘urur va or-nomus mezoni

Romanning bosh qahramoni Po‘lat ota – asrlar davomida shakllangan o‘zbekona oila modelining, sharqona etika va qat’iy tartib-intizomning jonli timsolidir. Muallif qahramonga bejiz «Po‘lat» ismini tanlamagan; u o‘z qarorlarida, oilani boshqarish prinsiplarida po‘latday qattiq,bukilmas va murosasiz xarakterga ega. Nomus va ijtimoiy andisha: Po‘lat ota uchun hayotning eng oliy mazmuni – jamiyat oldida yuzining yorug‘ bo‘lishi, el-yurt orasidagi obro‘yi va shaxsiy hamda oilaviy nomusidir. Uning tushunchasiga ko‘ra, farzand – oilaning yuzi, uning xatti-harakatlari otaning tarbiyasiga berilgan bahodir. Hokimiyat va mas’uliyat: Ota o‘zini oilada nafaqat ta’minotchi, balki barcha a’zolarning ma’naviy yo‘nalishi uchun javobgar shaxs deb biladi. Uning oiladagi hukmi muhokama qilinmasligi kerak. Bu holat uning xudbinligidan emas, balki qonidagi otalik mas’uliyati instinktidan kelib chiqadi. Ulug‘bek Hamdam Po‘lat ota obrazi orqali o‘zbek jamiyatining andisha va or-nomus haqidagi tushunchalarini chuqur tahlil qiladi. Biroq, mana shu po‘latday mustahkam xarakter asar rivojida o‘z qizi bilan munosabatlarda chuqur ruhiy va fojiaviy yoriqlar hosil bo‘lishiga olib keladi. Yozuvchi qahramonning xatti-harakatlarini baholashni kitobxon ixtiyoriga qoldiradi, bu esa obrazning murakkab va ko‘p qirrali ekanligini isbotlaydi.

3. Avlodlar ziddiyati va ota-qiz munosabatlarining psixologik tahlili

Asarning bosh karkasini ota va qiz o‘rtasidagi ziddiyat (kolliziya) tashkil etadi. Bu ziddiyat shunchaki maishiy tushunmovchilik emas, balki ikki xil davr, ikki xil

madaniyat va ikki xil tafakkur tizimining to‘qnashuvidir. Po‘lat otaning qizi zamonaviy dunyoqarashga ega, u hayotni faqat ota chizgan chiziqlar yoki jamiyat andishalari doirasida emas, balki shaxsiy erkinlik va shaxsiy baxt nuqtayi nazaridan ko‘rishga intiladi. Tafakkurlar to‘qnashuvi: Ota nuqtayi nazaridan qizning xatti-harakatlari, uning mustaqil qaror qabul qilishga urinishlari oila sha’niga, asriy qadriyatlarga tahdid va isyon sifatida baholanadi. Qiz nazarida esa, otaning qat’iy taqiqlari va andisha ortidan quvishi uning shaxsiy hayotini o‘ldirayotgan mutaasiblikdir.

Badiiy psixologizm: Ulug‘bek Hamdam har ikki tomonning ham o‘zicha haq ekanligini, har ikki qahramonning ham ichki iztiroblarini mahorat bilan tasvirlaydi. Yozuvchi daxlsiz deb bilingan "Ota" hukmining individual inson baxti qarshisida ba’zan ojiz qolishini ko‘rsatadi.

Ruhiy kolliziya: Po‘lat otaning ichki dunyosida kechayotgan kurash go‘zal badiiy vositalar bilan ochiladi. U bir tomondan qizini otalik mehri bilan yaxshi ko‘radi, uning baxtsiz bo‘lishini xohlamaydi. Ikkinchi tomondan, «El-yurt nima deydi?», «Nomusni qayerga qo‘yaman?» degan ijtimoiy bosim uni qat’iy va shafqatsiz qarorlar qabul qilishga majbur etadi.

Bu o‘rinda adib kitobxonni chuqur o‘yga toldiradi: Ota haqmi yoki qiz? Po‘lat otaning fojiasi shundaki, u o‘z haqiqatlarini himoya qilib, eng yaqin insonini — qizini yo‘qotish, oilaviy muvozanatning butkul buzilishi yoqasiga kelib qoladi.

4. Romanda ota obrazi orqali ijtimoiy-ma’naviy muammolarning yoritilishi «Ota» romani shunchaki bitta oila fojiasi doirasida cheklanib qolmaydi. Po‘lat ota obrazi orqali yozuvchi butun jamiyatdagi og‘riqli ijtimoiy-ma’naviy muammolarni ko‘tarib chiqadi.Yuzakilik va ijtimoiy gipnoz: Jamiyat a’zolarining insonning ichki dardi, uning shaxsiy baxtidan ko‘ra, tashqi qobiqqa (mish-mishlar, el-yurtning fikri) ko‘proq ahamiyat berishi. Po‘lat ota mana shu ijtimoiy bosimning ham qurboni, ham ijrochisidir.Avlodlar o‘rtasidagi uzilish (Gap): Kattalar va yoshlar o‘rtasida samimiy

muloqotning yo‘qligi. Ota tushunchasida farzand bilan muloqot buyruq va taqiq shaklida bo‘lishi kerak, bu esa o‘z navbatida yoshlarning sirlarini otadan yashirishiga, natijada chigal muammolarning paydo bo‘lishigazaminyaratadi.Milliylik va yevropalashish sintezi: Yosh avlodning g‘arbona erkinlikka intilishi va buni hazm qila olmayotgan milliy muhit to‘qnashuvi. Po‘lat ota bu to‘qnashuvda milliy ruhni, or-nomus kodeksini saqlabqolishga urinayotgan so‘nggiqal’adir.Ulug‘bek Hamdam ota obrazining ruhiy evolutsiyasini, uning iztiroblarini tasvirlash orqali, oilada faqatgina moddiy ta’minot yoki quruq taqiqlar bilan muvozanatni saqlab bo‘lmasligini, bugungi zamon otasidan chuqur psixologik tayyorgarlik va farzand qalbini tushunish san’ati talabetilishiniisbotlaydi.

Ota konsepsiyasining yangi qirralari va asarning tarbiyaviy qiymati

Xulosa qilib aytganda, Ulug‘bek Hamdamning «Ota» romani mustaqillik davri o‘zbek adabiyotidagi ota obrazlari tipologiyasini yangi estetik va falsafiy qirralar bilan boyitdi. Adib asarda Po‘lat ota timsolida mukammal, xatosiz otani emas, balki o‘z prinsiplari evaziga og‘ir ruhiy va fojiaviy yukni ko‘tarishga majbur bo‘lgan tirik inson xarakterini yaratishga muvaffaq bo‘ldi.Olib borilgan tadqiqotlarimiz va ilmiy tahlillarimiz natijasida quyidagi xulosalarga keldik:Psixologik realizmning g‘alabasi: Po‘lat ota obrazi o‘zbek nasridagi sxematik (faqat ijobiy yoki salbiy) ota qoliplarini parchaladi. U ham mehribon ota, ham o‘z qarashlarining qurbonigaaylanganziddiyatlishaxssifatidagavdalantirildi.Or-nomus va shaxs erkinligi muvozanati: Roman ota obrazining har bir xatti-harakati orqali jamiyatga muhim falsafiy signal beradi: an’anaviy qadriyatlar (or-nomus, andisha) inson sha’ni uchun muhim, biroq u farzandning shaxsiy erkinligi va baxtini bo‘g‘ish quroliga aylanib qolmasligi kerak.Tarbiyaviy-estetik qiymat: «Ota» romani zamonaviy jamiyatdagi otalik mas’uliyati va ota-bola munosabatlarini qayta ko‘rib chiqishga, avlodlar o‘rtasida ma’naviy-ruhiyko‘priklarqurishzarurliginianglashgaxizmatqiladi.Shunday qilib, Ulug‘bek Hamdam ijodidagi ota konsepsiyasi zamonaviy o‘zbek adabiyotida

insonshunoslik va milliy xarakter yaratish mahoratining eng yorqin ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, kelgusi adabiy jarayonlar uchun poydevor vazifasini o‘taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Ota. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

Ulug‘bek Hamdam. Muvozanat. – Toshkent: Sharq, 2007.

Ulug‘bek Hamdam. Isyon va itoat. – Toshkent: Sharq, 2003.

Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2018.

Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

Hozirgi o‘zbek adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2020.

Qozoqboy Yo‘ldoshev. Hozirgi o‘zbek nasri va badiiy mahoratga oid ilmiy maqolalar.

Ibrohim G‘afurov. O‘zbek adabiy tanqidiga oid maqolalar.

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti nashrlari.